

عواقب قضا شدن نماز

حجت الاسلام والمسلمین علیجان کریمی*

مقدمه

قرآن کریم برای تأکید بر اهتمام به نماز، از تعبیر «اقامه»^۱ (برپاداشتن) و «محافظة»^۲ استفاده کرده است. منظور از برپاداشتن نماز، به‌جا آوردن آن به‌طور کامل و با تمام حدود و شرایط،^۳ از جمله مراقبت بر وقت نماز و قضا نشدن آن است.^۴ نماز تنها واجبی است که مکلف در هیچ شرایطی مجاز به ترک آن نیست: «إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا»^۵ زیرا نماز بر مؤمنان واجبی همیشگی و تبدیل‌ناپذیر است.

اگر نماز کسی قضا شد، هیچ چیزی جای آن را پر نمی‌کند.^۶ نماز اولین واجبی است که در قیامت حسابرسی می‌شود و قبولی اعمال دیگر، مشروط به قبولی آن است.^۷ پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «لَيْسَ مِنِّي مَنِ اسْتَحَفَّ بِصَلَاتِهِ»^۸ از من نیست کسی که نمازش را سبک بشمارد. اگر کسی غفلت، سبب قضا شدن نمازش شود، مصداق کسی است که نماز خود را سبک دانسته است.

* پژوهشگر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۱. بقره: ۳، ۴۳، ۱۱۰، ۱۷۷؛ توبه: ۹، ۱۸؛ مائده: ۵، ۵۵؛ انفال: ۸، ۳.

۲. بقره: ۲۳۸.

۳. ر.ک: محمد بن حسن طوسی، التبیان، ج ۱، ص ۵۶؛ فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، ج ۶، ص ۶۲۱.

۴. سیدمحمدحسین طباطبایی، المیزان، ج ۱۷، ص ۴۳.

۵. نساء: ۱۰۳.

۶. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۵۵.

۷. محمد بن حسن عاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۱۰۸.

۸. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۱۹.

در قیامت اولین پرسش نماز است ای بشر
از خدا خواهید توفیق عمل بر طاعتش
عاقبت خیری بود در طاعت پروردگار
گر قبول افتد، شود مقبول اعمال دگر
بر نماز اول وقت و کتاب حکمتش
این ره روشن نماید بندگان را رستگار^۱

مراقبت بر وقت نماز

وقت و زمان، ظرف وقوع حوادث و رویدادهاست. به طور کلی دنیا ظرف عمل برای آخرت است؛ امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «فَإِنَّ الْيَوْمَ عَمَلٌ وَلَا حِسَابَ، وَإِنَّ غَدًا حِسَابٌ وَلَا عَمَلٍ»^۲ همانا دنیا روزِ عمل (برای آخرت) و فردا (آخرت) روز حسابرسی است و جای عمل نیست». برخی امور وقت مشخصی ندارند و در هر زمانی می‌تواند انجام گیرد؛ برای مثال ذکر خدا، خواندن قرآن، کمک به مستمندان و ... هرچند در برخی زمان‌ها فضیلت بیشتری دارد، مقید به زمان خاصی نیست. اما برخی عبادت‌ها مانند نمازهای یومیه، حج تمتع، روزه، اعمال شب قدر و ... مشروط به وقت خاصی است. اگر عملی در زمان خود فوت یا در اصطلاح قضا شود، دنیایی باشد یا اخروی، عواقبی بر آن مترتب می‌شود؛ برای مثال اگر دانش‌آموز یا دانشجویی از امتحان نهایی و کنکور باز ماند، خسارت فراوان روحی و مادی متوجه او می‌شود؛ مثل اینکه تمام زحمت‌هایی که کشیده است، بی‌ثمر می‌شود و جبران آن، زمان و هزینه بسیاری دارد. کشاورزی که در وقت مشخص، زمین را آماده کشت و بذریاشی نکند، دستخوش خسارت مادی می‌شود. کسی که بلیط هواپیما، قطار یا اتوبوس گرفته باشد، ولی در وقت تعیین شده حاضر نشود، خسارت در پی دارد و گاهی خسران جبران‌پذیر نیست؛ مثل اینکه کسی چند سال برای شرکت در مسابقات جهانی خودش را آماده کرده است، به هر دلیلی از پرواز جا بماند، خسارت وارد شده بر وی جبران‌پذیر نیست. نماز اگر در وقت خود خوانده نشود، خسارت آن جبران‌پذیر نیست؛ چون نماز پرواز به ملکوت است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «وَصَلِّ صَلَاةَ مُوَدَّعٍ»^۳ هر گاه خواستی نماز بخوانی، طوری نماز بخوان که گویا آخرین نماز است که می‌خوانی». چه بسا نمازی که قضا شده است، آخرین نماز بوده است.

آیت‌الله توسلی نقل می‌کند روزی که سران کشورهای اسلامی برای قضیه صلح ایران و عراق

1. <https://www.namaz.ir/avageb-sabok-shemordan-nama>.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱۵، ص ۱۵۳.

۳. همان، ج ۸، ص ۲۰۴؛ محمد بن علی ابن بابویه، من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۳۰۳.

خدمت امام بودند، وسط جلسه اذان ظهر گفته شد. امام بلند شد و فرمود: «می‌خواهم نماز بخوانم» و چون مقید بودند هنگام نماز، خود را با عطر و ادکلن خوشبو کنند، در همان جلسه به من اشاره کردند ادکلن مرا بیاور. و پس از زدن ادکلن، به نماز ایستادند و دیگران هم پشت سر ایشان نماز جماعت خواندند.^۱

عوامل قضا شدن نماز

قضاشدن نماز به مؤمنانی اختصاص دارد که نماز را در جایگاه واجب مهم الهی قبول دارند؛ اما گاهی سهل‌انگاری، غفلت و تنبلی سبب قضا شدن نمازشان می‌شود؛ مثل اینکه خواب صبحگاهی را بر نماز ترجیح می‌دهند. در ادامه به برخی از عوامل قضا شدن نماز اشاره می‌کنیم.

۱. غفلت از وقت نماز

بر اساس آیات قرآن^۲ و روایات،^۳ نمازهای واجب یومیه در وقت خاصی باید به جا آورده شود که اگر در وقت خود ادا نشد، در وقت دیگری باید جبران شود. سهل‌انگاری در ادای نماز در وقت خود از مصادیق بارز غفلت از نماز است. ابن مسعود گفته است از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پرسیدم محبوب‌ترین عمل نزد خدا کدام است؟ حضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «الصَّلَاةُ لَوْ قَتَلْتَهَا»^۴ خواندن نماز در وقت آن». در روایت دیگری از آن حضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمده است: «تا وقتی فرزند آدم نمازهای پنج‌گانه خود را در اوقات خود می‌خواند، شیطان از وی وحشت دارد؛ ولی هرگاه به نماز خود اهمیت نداد و آن را در وقت خود به جا نیاورد، شیطان بر او گستاخ شده و با جرئت او را وارد گناهان بزرگ می‌کند».^۵

امام باقر عَلَيْهِ السَّلَام در تفسیر آیه «وَ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ»^۶ فرمودند: «مقصود نماز واجب است».^۷ همچنین در تفسیر آیه «وَ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ»^۸ فرمودند:

۱. <https://jz.ac.ir/uploads/images/649159b5c5a2e.pdf>

۲. اسرا: ۷۸.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۳۰.

۴. محمد بن علی ابن بابویه، الخصال، ج ۱، ص: ۱۶۳؛ محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۱۰۸.

در روایاتی ادای نماز در وقت آن از برترین اعمال به شمار آمده است (محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۳،

ص ۴۰۶؛ احمد بن محمد برقی، المحاسن، ج ۱، ص ۲۹۲).

۵. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۱۱۱.

۶. مؤمنون: ۹.

۷. هاشم بن سلیمان بحرانی، البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۱۵.

۸. معارج: ۳۴.

«مقصود نماز واجب است که در وقتش باید خوانده شود و حقتش را بداند و کاری را بر آن مقدم ندارد که خداوند بی گناهی اش را می نویسد و عذابش نمی کند و هرکس نماز را در غیر وقتش بخواند و حق نماز را به جا نیاورد و کارهای دیگر را بر نماز ترجیح دهد، سرانجامش با خداست؛ اگر خواست می آمرزد و اگر نخواست عذاب می کند».^۱ همچنین از آن حضرت نقل شده است: «هر مؤمنی که بر نمازهای خود محافظت کرده و آنها را در وقت خود به جا آورد، از غافلین به شمار نمی رود».^۲

از امام صادق علیه السلام پرسیده شد آیا مراد از غفلت در نماز که در آیه « فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ * الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ »^۳ آمده است، دچار شدن به وسوسه های شیطان است؟ حضرت فرمود: «نه، این مقدار که هر کسی ممکن است گرفتار آن بشود، بلکه مقصود این است که از به جا آوردن نماز در وقت آن، بدون عذر غفلت می کند، سهل انگاری می کند تا نمازش قضا شود».^۴ غفلت از نماز، به ترک و سهل انگاری و ضایع کردن (کوتاهی در شرایط و حدود آن) نیز تفسیر شده است.^۵ بر اساس روایتی از امام صادق علیه السلام یکی از چیزهایی که شیعیان با آن امتحان می شوند، ادای نمازها در اوقات آنهاست.^۶ روایات متعددی مرز اسلام و کفر (عملی) را نماز می دانند.^۷

۲. گناه

یکی از عوامل دیگر سهل انگاری و سبک دانستن نماز، گناه است؛ یعنی ممکن است کسی مرتکب گناه شده است یا ظلمی کرده است و همین امر باعث سستی و کاهلی در عمل به احکام الهی شده باشد؛ اگر چنین باشد، نباید ناامید شود، بلکه باید با دعا و استغفار مشکل خود را حل

۱. محمد بن محمد رضا قمی مشهدی، تفسیر کنز الدقائق، ج ۱۳، ص ۴۴۴.

۲. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۱۰۸.

۳. ماعون: ۴ - ۵.

۴. هاشم بحرانی، البرهان، ج ۵، ص ۷۶۸؛ محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۱۱۴؛ نیز ر.ک به:

فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، ج ۶، ص ۸۰۲؛ سید محمد حسین طباطبایی، المیزان، ج ۲۰، ص ۳۶۸.

۵. عبدعلی حویزی، تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۶۷۷؛ محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص

۱۱۴.

۶. محمد بن علی ابن بابویه، الخصال، ج ۱، ص ۱۰۴؛ محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعة؛ ج ۴، ص ۱۱۲.

۷. ر.ک به: محمد بن علی ابن بابویه، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ص ۲۳۱.

کند؛ همان‌گونه امام علی علیه السلام می‌فرماید: «عَجِبْتُ لِمَنْ يَفْتَنُطُ وَ مَعَهُ الْاِسْتِغْفَارُ: ^۱ در شگفتم از کسی که از رحمت خداوند نومید می‌شود و حال آنکه توان آمرزش خواستش وجود دارد».

شخصی به امام حسن عسکری علیه السلام گفت: هر شب قصد می‌کنم نماز شب بخوانم؛ اما نمی‌شود. امام فرمود: «گناه تو را زنجیر کرده است». دلیل اینکه کسی دلش می‌خواهد نماز شب بخواند و نمی‌تواند، انجام گناه است و با استغفار می‌تواند آن را رفع کند. ^۲ آیت‌الله مجتهدی تهرانی تأکید می‌کند برخی هنگام نماز صبح نمی‌توانند به دلیل سنگینی بلند شوند که از آثار گناه است. ^۳

از بین نمازها، بر خواندن نماز صبح در وقت خود سفارش بیشتری شده است. خداوند در این باره می‌فرماید: «وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا: ^۴ و نماز صبح را نیز هنگام طلوع فجر به جای آور که به یقین نماز صبح مشهود فرشتگان شب و روز است». ^۵ هنگامی که امام حسن عسکری علیه السلام در بستر بیماری بود و آخرین لحظات عمر را سپری می‌کرد، مقداری داروی جوشانده خدمت حضرت آوردند تا میل فرمایند. حضرت فرمودند: وقت نماز صبح است. اول مقداری آب بیاورید تا وضو بگیرم و نماز بخوانم. آب آوردند و امام وضو گرفت و نماز صبح را به جا آورد و لحظاتی بعد روح مقدسش به عالم بقا پرواز کرد. ^۶

عواقب اخروی قضا شدن نماز

قرآن کریم و روایات، به عواقب اخروی قضا شدن نماز هشدار داده‌اند که به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود.

۱. عذاب شدید

هر گناهی مجازاتی متناسب با خودش دارد؛ ترک نماز، گناهی در حد کفر به خداست. ^۷ اگر نمازی بر اثر کوتاهی و سهل‌انگاری قضا شود، مجازات اخروی آن سخت و شدید خواهد بود.

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۹۰، ص ۲۸۵.

۲. <https://www.farsnews.ir/news/13910525000295A7>.

۳. <https://www.farsnews.ir/news/13910525000295>.

۴. اسرا: ۷۸.

۵. عبدعلی حویزی، تفسیر نور الثقلین، ج ۳، ص ۲۰۱؛ محمد قمی مشهدی، تفسیر کنز الدقائق، ج ۷، ص ۴۷۴.

۶. شیخ عباس قمی، منتهی الامال، ج ۲، ص ۴۱۲.

۷. محمد بن علی ابن بابویه، ثواب الأعمال، ص ۲۷۵، ح ۱؛ احمد بن محمد برقی، المحاسن، ج ۱، ص ۱۶۰، ح

خداوند می فرماید: «فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ * الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ».^۱ مراد نمازگزارانی است که بر اثر غفلت نمازشان قضا می شود. کلمه «ویل» برای کسی به کار می رود که در هلاکت و بدبختی واقع شود؛^۲ همچنین به عذاب سخت تفسیر شده است.^۳ برخی نقل کرده اند «ویل» دره ای است در دوزخ که چرک و خون دوزخیان در آن جاری است.^۴ به هر حال عذاب کسانی که بر اثر سهل انگاری نمازشان قضا شود، بسیار سخت است؛ به گونه ای که خدا می فرماید: «وای بر آنان». در قرآن کریم واژه «ویل» برای برخی گناهان مانند کفر،^۵ تکذیب قیامت،^۶ عیب جویان غیبت کننده،^۷ افترازنندگان بر خدا برای کسب منافع دنیوی^۸ به کار رفته است.

در سوره «مریم» پس از ذکر نام شماری از انبیاء، آمده است: «فَخَلَفَ مِنْ بَعدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا».^۹ آن گاه پس از آنان مردمی ناشایسته به جای ایشان آمدند که نماز را تباه کردند و از خواهش های نفسانی پیروی کردند، و به زودی [جزای] گمراهی خود را خواهند دید». مراد از اضاعه و خراب کردن نماز، تأخیر از وقت آن است.^{۱۰}

۲. نفرین شدن از سوی نماز

بر اساس معارف اسلامی، هر عملی که انسان انجام می دهد، در روز قیامت برای او مجسم می شود: «يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ...»^{۱۱} ای پیامبر، یاد کن روزی را که هر کسی هر کار نیکی کرده است، هر چند اندک باشد، آن را در برابر خود حاضر شده می یابد و هر کار بدی کرده نیز چنین است». هر عمل نیک و بدی که انجام می شود، صورتی دارد و در قیامت خدا آن را حاضر می کند؛ وگرنه در همین دنیا نیز صورت آن نزد خدا

۱. ماعون: ۴-۵.

۲. محمد ازهری، تهذیب اللغة، ج ۱۵، ص ۳۲۶؛ فخرالدین بن محمد طریحی، مجمع البحرین، ج ۵، ص ۴۹۶.

۳. اسماعیل حقی برسوی، تفسیر روح البیان، ج ۱۰، ص ۵۲۲، ج ۸، ص ۴۳۸.

۴. محمد بن جریر طبری، جامع البیان، ج ۳۰، ص ۲۰۱.

۵. ابراهیم: ۲.

۶. مرسلات: ۱۵؛ در این سوره ده مرتبه تأکید شده است: «وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ».

۷. همزه: ۱.

۸. بقره: ۷۹.

۹. مریم: ۵۹.

۱۰. محمد بن حسن طوسی، التبیان، ج ۷، ص ۱۳۶.

۱۱. آل عمران: ۳۰.

محفوظ است.^۱ نمازی که می‌خوانیم کامل باشد یا ناقص، مطابق آنها شکل و صورتی پیدا می‌کند. امام صادق علیه السلام فرمودند: «اگر نماز در وقت خود ادا شود، در حالی که نورانی است، خطاب به صاحب خود می‌گوید: تو مرا حفاظت کردی خدا تو را حافظ باشد؛ اما اگر در غیر وقت خود خوانده شود، خطاب به صاحب خود در حالی که مانند ابر تاریکی است، می‌گوید من را ضایع کردی، خدا ضایع کند».^۲

۳. غربت و تنهایی در قیامت

در روایات به ویژه به آثار اخروی قضا شدن نماز عصر اشاره شده است. امام صادق علیه السلام فرمود: «مَنْ تَرَكَ صَلَاةَ الْعَصْرِ غَيْرَ نَاسٍ لَهَا حَتَّى تَفُوتَهُ وَتَرَهُ اللَّهُ [أَهْلُهُ] وَ مَالَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: کسی که نماز عصر را از روی عمد و بدون فراموشی ترک کند تا فوت شود، خداوند او را در قیامت، غریب و تنها می‌گذارد و مال و خاندانش نیز برای او نفعی ندارند».

۴. محرومیت از لطف خدا

هر تکلیف بر مکلف، به منزله پیمانی بین خدا و بندگان است. نمازگزار در نماز خود پیمان می‌بندد که فقط خدا را پرستش کند و تنها از او کمک بخواهد؛ در مقابل خداوند تعهد می‌دهد که به وی پاداش دهد. امام صادق علیه السلام فرمود: «خدا با نمازگزاری که نمازش را با حدود و شرایط آن و در وقت خود به پا دارد، پیمان بسته او را به سبب نمازش وارد بهشت کند و در غیر این صورت چنین پیمانی نیست، اگر خواست او را می‌بخشد و اگر خواست عذاب می‌کند».^۴

۵. محروم شدن از شفاعت پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام

قرآن کریم به رسول اکرم صلی الله علیه و آله توصیه می‌کند: «و مِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا: و پاره‌ای از شب را به نماز بیدار باش که این برای تو افزون بر نمازهای واجب است، باشد که پروردگارت به تو مقامی عطا کند که همه آن را بستانند و تو را با آن مقام

۱. سید محمدحسین طباطبایی، المیزان، ج ۳، ص ۱۵۶.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۱۸؛ محمد بن علی ابن بابویه، من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۰۹.

۳. محمد بن علی ابن بابویه، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ص ۲۳۱.

۴. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۱۰۷.

۵. اسرا: ۷۹.

[مقام شفاعت] در قیامت برانگیزد^۱. بر اساس روایات^۱ و به گفته مفسران، مقصود از مقام محمود، مقام شفاعت است؛^۲ ولی عده‌ای از شمول شفاعت رسول خدا ﷺ استثنا شده‌اند؛ از جمله اهل شرک، ظالمان^۳ و کسانی که در نماز خود سهل‌انگاری کنند. رسول اکرم ﷺ در آخرین لحظات عمر شریف‌شان هشدار دادند کسی که از روی سهل‌انگاری سبب قضا شدن نماز خود شود، در قیامت از شفاعت او محروم است.^۴ همچنین امام صادق علیه السلام سهل‌انگاری در امر نماز و سبک‌شمردن و استخفاف آن را باعث محرومیت از شفاعت خاندان عترت و طهارت در روز قیامت عنوان کرده‌اند.^۵

۶. ملاقات نکردن رسول خدا ﷺ در قیامت

هر انسانی آرزو دارد در قیامت رسول اعظم صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت علیهم السلام را در کنار حوض کوثر ملاقات کند؛ اما سبک‌دانستن و سهل‌انگاری موجب محرومیت از این امر مهم می‌شود. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «لَيْسَ مِنِّي مَنْ اسْتَحْفَ بِالصَّلَاةِ لَا يَرِدُ عَلَيَّ الْحَوْضَ لَا وَاللَّهِ»^۶ آن‌که نماز را سبک شمارد، (به خدا قسم) روز قیامت در کنار حوض کوثر، با من ملاقات نخواهد کرد^۷.

نتیجه

برای رهایی از همه بلاها و مصایب دنیوی و اخروی و از همه مهم‌تر، رسیدن به قرب الهی و تقرب به بارگاه معصومین علیهم السلام، باید حب نماز را در دل‌هایمان پرورش دهیم. باید به این نتیجه برسیم که نماز نه تکلیفی واجب، بلکه صحنه دلدادگی بنده به خالق و عرصه تجلی عشق معبود به عبد است؛ بر این اساس نماز را آن‌گونه بخوانیم که شهیدان خواندند. «شهید علی سیفی نوجوان، یک شب مهمان ما بود. صبح وقتی از خواب بیدار شد که نماز صبحش قضا شده، خیلی ناراحت بود. وسایلش را جمع کرد و رفت. تا مدت‌ها خبری از او نداشتم. بعدها فهمیدم

-
۱. هاشم بن سلیمان بحرانی، البرهان، ج ۳، ص ۵۷۰؛ عبدعلی حویزی، تفسیر نور الثقلین، ج ۳، ص ۲۰۶.
 ۲. محمد بن حسن طوسی، التبیان، ج ۶، ص ۵۱۲؛ فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، ج ۶، ص ۶۷۱.
 ۳. محمد بن علی ابن بابویه، الخصال، ج ۲، ص ۳۵۶.
 ۴. احمد بن محمد برقی، المحاسن، ج ۱، ص ۸۰.
 ۵. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۹، ص ۲۳۶.
 ۶. همان، ج ۸۰، ص ۱۰.
 ۷. همان، ج ۸۰، ص ۱۰.

دو هفته به خاطر یک نماز قضا روزه گرفته بود»^۱. استاد شهید مطهری رحمته الله علیه می فرماید:

... یعنی وقت و فرصت دارد، می تواند نماز خوبی با آرامش بخواند؛ ولی نمی خواند. نماز ظهر و عصر را تا نزدیک غروب نمی خواند، نزدیک غروب که شد یک وضوی سریعی می گیرد و بعد با عجله یک نمازی می خواند و فوراً مهرش را می گذارد آن طرف؛ نمازی که نه مقدمه دارد نه مؤخره، نه آرامش دارد و نه حضور قلب ... این خفیف شمردن نماز است. این جور نماز خواندن خیلی فرق دارد با آن نمازی که انسان به استقبالش می رود؛ اول ظهر که می شود با آرامش کامل می رود وضو می گیرد، وضوی با آدابی، بعد می آید در مصلاهی خود اذان و اقامه می گوید و با خیال راحت و فراغ خاطر نماز می خواند ... مدتی بعد از نماز، با آرامش قلب تعقیب می خواند و ذکر خدا می گوید ...^۲

کتاب نامه

قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، النخصال، مصحح: علی اکبر غفاری، قم: مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۴۱۶ ق.
۲. _____، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، قم: الشریف الرضی، ۱۳۶۴ ش.
۳. _____، من لایحضره الفقیه، قم: مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۴۰۴ ق.
۴. ازهری، محمد بن احمد، تهذیب اللغة، بیروت: دار إحياء التراث العربی، [بی تا].
۵. بحرانی، هاشم بن سلیمان، البرهان فی تفسیر القرآن، محقق: بنیاد بعثت، قم: مؤسسه البعثه، ۱۴۱۵ ق.
۶. برقی، احمد بن محمد، المحاسن، تصحیح و تعلیق: جلال الدین محدث، قم: دار الکتب الإسلامیة، [بی تا].
۷. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة الی تفصیل الشریعه، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، [بی تا].

1. <http://www.boeshha.ir/%d9%85>.

۲. مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج ۲۳، ص ۵۱۰.

۸. حقی برسوی، اسماعیل بن مصطفی، تفسیر روح البیان، بیروت: دار الفکر، ۱۱۳۷ ق.
۹. حویزی، عبدعلی بن جمعه، تفسیر نور الثقلین، مصحح: هاشم رسولی، قم: اسماعیلیان، ۱۴۱۵ ق.
۱۰. طباطبایی، سیدمحمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، چ دوم، بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات الکافی، ۱۳۹۰ ق.
۱۱. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، مصحح: فضل الله یزدی طباطبایی و هاشم رسولی، بیروت: دار المعرفة، ۱۹۸۸ م.
۱۲. طبری، محمد بن جریر، جامع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار المعرفة، ۱۴۱۲ ق.
۱۳. طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرین، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۵ ش.
۱۴. طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، مصحح: احمدحییب عاملی، چ اول، بیروت: دار إحياء التراث العربی، [بی تا].
۱۵. قمی مشهدی، محمد بن محمدرضا، تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، محقق: حسین درگاهی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸ ش.